

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1994 metai

VILNIUS 1995

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1994

VILNIUS 1995

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1994

VILNIUS 1995

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
2001 Vilnius, Kražių g. 5

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISBN 9986-02-162-6

© Lietuvos istorijos institutas, 1995

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

IŠ PROTESTANTŲ BIBLIJOS DRAUGIJOS VEIKLOS LIETUVOJE XIX A.

Įvadas

Pasaulietinė lietuvių, kaip ir kitų tautų, raštija kūrėsi remdamasi religine. Protestantų nuopelnai čia neabejotini. Jie parengė žymiai daugiau katekizmų, giesmynų ir ypač Biblijos vertimų negu katalikai. Daugiausia religinių knygų išleido Prūsijoje Mažosios Lietuvos protestantai. XIX a. nėra išimtis. Neatsitiktinai istorikų darbuose vyrauja skeptiškas požūris į Didžiosios Lietuvos reformatų kultūrinę veiklą, pavyzdžiui, Vaclovas Biržiška be išlygų tvirtina, kad reformatų kunigai Lietuvoje iki pat XIX a. pabaigos nesugebėję kultūriškai suaugti su tauta, o platūs reformacijos šalininkų tikybiniai užmojai, susidūrę su kunigų neveiklumu, sužlugę¹. Atrodo, toks teiginys yra pernelyg kategoriškas. Iš iki šiol istorikų nenaudotų archyvinių dokumentų apie protestantams skirto lietuviško Naujojo Testamento išspausdinimą Mintaujoje 1844 m.² aiškėja, kad leidyba rūpinosi Vilniuje veikusi evangelikų reformatų Biblijos draugija. Taigi ir XIX a. Didžiojoje Lietuvoje tiesioginių sąlyčio taškų su lietuvių kultūra per religinę literatūrą tikrai buvo.

Minėtos Biblijos draugijos veikla Lietuvoje netyrinėta. Neaišku, kokių tikslų ji siekė, kas buvo draugijos nariai. Iš užuominų istorinėje literatūroje galima spėti, kad draugija toliau nuosekliai dirbo 1812–1826 m. Šankt Peterburgo Biblijos draugijos bei jos Vilniaus skyriaus pradėtą darbą. M. Biržiška „Lietuvių enciklopedijos“ straipsnyje apie Biblijos draugijas mini, kad buvęs Rusijos Biblijos draugijos viceprezidentas K. A. Livenas 1831 m. išsirūpino leidimą steigti Rusijos evangelikų Biblijos draugiją, kurios skyrius 1832 m. pradėjo veikti Vilniuje³.

Vilniaus protestantų Biblijos draugijos ištakos

Kaip žinoma, 1804 m. Londone įsikūrusi Britų ir užsienio šalių Biblijos draugija (British and Foreign Bible Society) yra ekumeninė, t.y. visą pasaulį

aprepianti, organizacija, siekianti aprūpinti Šv. Rašto knygomis bet kokių konfesijų tikinčiuosius. Tad įvairiose šalyse nuo draugijos veiklos pradžios imta steigti analogiškas draugijas, kurios rūpinasi Šv. Rašto knygų platinimu. 1812 m. tokia draugija įsikūrė Sankt Peterburge. Netrukus – 1816 m. – Vilniuje buvo įsteigtas jos skyrius. Šios Biblijos draugijos (toliau Draugijos) tikslas buvo aprūpinti Šv. Rašto vertimais įvairių tikėjimų, taip pat ir protestantų, išpažinėjus visoje Rusijos imperijoje. Tačiau nei pravoslavų Šv. Sinodas, nei Šv. Sostas Vatikane tuo metu nepritarė Šv. Rašto propagandai ir, suprantama, Draugijos veiklai, nes, pagal protestantizmo doktriną, Šv. Raštas buvo platinamas be jokių komentary. Gana greitai nuo Draugijos nususuko iš pradžių ją rėmusi pasaulietinė valdžia. 1826 m. imperatoriaus Nikolajaus I įsaku draugija buvo uždaryta⁴. Jos Vilniaus skyrius, reikia manyti, taip pat. Panaikintos draugijos turtas buvo perduotas Šv. Sinodui, visą laiką jos netoleravusiam. Matyt, tikėtasi, kad Biblijos platinimo idėja žlugs kartu su Draugija. Tačiau protestantiškos kultūros išugdyta ir protestantizmo tradicijas nuosekliai plėtojusi draugija pasirodė turinti pakankamai tvirtas šaknis. Jau 1827 m. gegužės mėn. Kitatikių dvasinių reikalų departamento vyriausiajai valdybai iš konfiskuoto Draugijos turto buvo pervesta lėšų dalis, priklausanti protestantų tikėjimo išpažinėjams⁵. Tokia formulotė kiek netikėta, nes Rusijos Biblijos draugijos lėšos negalėjo būti skirstomos pagal konfesijas. Tai buvo ekumeninė organizacija, kuriai priklausė įvairių konfesijų tikintieji, tarp jų ir protestantai. Tačiau pagrindinėje veiklos srityje – platindama Šv. Raštą – Draugija griežtai laikėsi protestantizmo doktrinos ir platino Biblijos vertimus be jokių priedų ir paaiškinimų, tarsi atvirai ignoruodama Katalikų bažnyčios nuostatą komentuoti eiliniams tikintiesiems skirtą Dievo žodį. Tikriausiai 1827 m. Kitatikių dvasinių reikalų departamentui atiteko visas arba bent jau didžioji dalis panaikintosios Draugijos turto. Jam tvarkyti 1827 m. lapkričio mėn. buvo įkurtas specialus komitetas, vadovaujamas buvusio uždarytosios Draugijos vicepirmininko grafo K. A. Liveno⁶. Pastarasis komitetas ir buvo naujos, tačiau tikslais ir struktūra 1826 m. uždarytajai tapačios, draugijos užuomazga. Po kelerių metų Sankt Peterburge oficialiai pradėjo veikti protestantiška Rusijos Biblijos draugija. Vienas iš pagrindinių jos uždavinių – protestantų bendruomenių aprūpinimas Šv. Rašto knygomis. Lyginant su 1813–1826 m. draugija, iš karto matyti naujas bruožas – konfesinis uždarumas: šiai Draugijai, skirtingai nuo ankstesnės, rūpėjo tik protestantų bendruomenės.

Protestantiškosios draugijos įkūrimas Vilniuje

Biblijos draugijos skyrių Vilniuje Rusijos Biblijos draugijos siūlymu 1832 m.⁷ įkūrė Lietuvos evangelikų reformatų sinodas (toliau – Sinodas). Pirmasis susirinkimas įvyko 1833 m. rugpjūčio 18(6)⁸ d. Buvo nutarta, jog kiekvienas superintendentas surinks tam tikrą pinigų sumą įkurtajai draugijai, kad pastaroji sukauptų daugiau Šv. Rašto knygų ir galėtų jas pardavinėti mažesnėmis kainomis,

o neturtingiesiems dalytų ir veltui⁹. Tačiau pagrindiniu draugijos lėšų šaltiniu tapo metiniai narių mokesčiai ir aukotojų vienkartiniai įnašai. 1832 m. iš narių jau buvo surinkta 140 rb asignacijomis, o paaukota 110 rb asignacijomis ir 8 sidabro rb. 1836 m. iš narių gauta 50 rb asignacijomis ir 2 sidabro rb, aukų surinkta 12 sidabro rb 65 kapeikos¹⁰. Taigi pajamos nebuvo didelės, bet išlaidos jų neviršijo. 1836 m. pabaigoje draugijos kasoje buvo 77 sidabro rb ir 30 kap. bei 675 rb asignacijomis¹¹.

Protestantiškoji Biblijos draugija Vilniuje buvo Rusijos Biblijos draugijos skyrius. Tačiau su Sankt Peterburgu dėl Biblijos platinimo jis paprastai susirašinėjo per Lietuvos evangelikų reformatų sinodą. Pavyzdžiui, jau 1832 m. sausio 11 (1831 m. gruodžio 31) d. K. A. Livenas kreipėsi į Sinodą, prašydamas pranešti, koku Šv. Rašto leidimu dažniausiai naudojasi vietos protestantai ir kur tokį galima gauti. Taip pat teiravosi, ar yra protestantiškas Šv. Rašto leidimas liaudies kalbomis: lietuvių ir žemaičių¹².

1832–1846 m.¹³ Vilniaus Biblijos draugijai vadovavo Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės superintendantas Rapolas Daunoras (Downor, 1771–1854), vienas labiausiai išsilavinusių to meto protestantų dvasininkų. Baigęs Slucko kalvinų gimnaziją, kuri garsėjo kaip viena iš geriausių, teologiją ir humanistiką studijavo Karaliaučiaus ir Leideno universitetuose. Mokėjo lotynų, graikų ir hebrajų kalbas. Iš naujų kalbų – prancūzų, vokiečių, olandų, lenkų. Manoma, kad jis taip pat mokėjo rusų ir lietuvių kalbas¹⁴. Biblijos draugijos reikalams R. Daunoras, matyt, skyrė daug dėmesio. 1846 m. liepos 28 (16) d. rašte Lietuvos evangelikų reformatų sinodui, motyvuodamas užimtumu, prašė atleisti jį iš Draugijos prezidento pareigų ir nuo dalyvavimo Sinodo posėdžiuose¹⁵.

Biblijos draugijos veikloje dalyvavo ir kitas įžymus to meto protestantų dvasininkas Aleksandras Rapolas Močiulskis (1790–1866), nuo 1837 m. Žemaičių superintendantas, evangelikų reformatų knygų cenzorius, kelių lietuviškų knygelių leidėjas¹⁶.

Kol nesurasti Biblijos draugijos narių sąrašai, neaišku, ar ši Draugija buvo uždara, tik protestantus vienijanti organizacija. Tvirta nuostata platinti tik protestantizmo doktriną atitinkančius Šv. Rašto leidimus yra pakankamai svarus argumentas, verčiantis manyti, kad kitų konfesijų atstovų joje nebuvo. Kaip griežtai to buvo laikomasi, rodo 1839 m. aprašytas pavyzdys: atsisakyta platinti iš Peterburgo gautų Biblijos Vujeko vertimo 10 egzempliorių. Kaip netinkančius protestantų bendruomenėms, juos nutarė perduoti katalikams¹⁷.

Pagrindiniai veiklos bruožai

Didžiausias dėmesys buvo skiriamas Šv. Rašto knygoms platinti. Pastarosios buvo gaunamos iš Sankt Peterburgo. Biblija buvo platinama įvairiomis kalbomis. 1838 m. Biblijos draugijos rašte Sinodui rašoma, kad Draugija prašė at-

siųsti Naująjį Testamentą estų, latvių ir lietuvių kalbomis ir pranešama, kad reikalingi egzemplioriai jau gauti, išskyrus knygas lietuvių kalba, kurių komitetas savo sandėliuose neturi¹⁸. Vietoj jų buvo atsiųsta daugiau Šv. Rašto knygų lenkų kalba. Šv. Rašto knygų, išspausdintų įvairiomis kalbomis, kainos skyrėsi. Pavyzdžiui, viena Biblijos knyga lenkų kalba kainavo 1 sidabro rb, Naujasis Testamentas – pusę rublio, o knygos estų ir latvių kalbomis kainavo po 6 rb asignacijomis. Vilniaus Biblijos draugija už šią knygų siuntą sumokėjo 75 sidabro rb ir 60 rb asignacijomis¹⁹.

Gautos knygos buvo palyginti greitai išplatintos – 1842 m. Sinodui siunčiamas pranešimas, kad iš Peterburgo Draugija gavo Šv. Rašto knygų siuntą: 50 Biblijos ir 30 Naujojo Testamento egzempliorių lenkų kalba, 20 – vokiečių ir po 10 – estų ir latvių kalbomis²⁰. Ir šioje siuntoje Šv. Rašto knygų lietuvių kalba nebuvo – Sankt Peterburgo Biblijos draugija jų neturėjo. Tačiau jau buvo poreikis skaityti Šv. Raštą lietuviškai. Eiliniai tikintieji skundėsi, kad stokojama Biblijos lietuvių kalba. Pavyzdžiui, Biržų parapijos tikintieji du kartus kreipėsi į Lietuvos evangelikų reformatų sinodą, prašydami perspausdinti lietuviškus kancionalus ir išleisti Bibliją lietuvių kalba, nes dėl jos stokos mažėja tikinčiųjų – dalis jų pereina į katalikų tikėjimą²¹. Tai, matyt, buvo svarbiausia priežastis, vertusi rūpintis nauju Biblijos lietuvių kalba leidimu. Be to, Sankt Peterburgui taip pat rūpėjo, kad būtų Šv. Rašto knygų lietuvių ir žemaičių kalbomis²².

1840 m. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas pavedė Vilniaus Biblijos draugijai rūpintis Šv. Rašto išspausdinimu lietuvių kalba. Draugija savo ruožtu kreipėsi į Sankt Peterburgo draugiją, teiraudamasi, ar pastaroji negalėtų tvarkyti kancionalų ir Naujojo Testamento leidybos lietuvių kalba reikalų²³. Sankt Peterburgo draugija atsisakė – ji neturėjo savo spaustuvės – ir siūlė Naująjį Testamentą gabenti iš Prūsijos²⁴. Tuo tarpu Vilniaus Biblijos draugijos nuomone, naudotis Prūsijoje išspausdintu Naujuoju Testamentu Lietuvos protestantų bendruomenės negalėjo dėl skirtingos tarmės: „Ten [Prūsijoje] lietuvių kalbos tarmė visiškai skiriasi nuo mūsų“²⁵. Šis argumentas, atrodo, įtikino Sankt Peterburgą. Buvo nutarta Mintaujoje, J. F. Štefenhageno spaustuvėje, išspausdinti naują Naujojo Testamento leidimą lietuvių kalba gotiškais raidėmis 3000 egzempliorių tiražu²⁶. Spausdinimo reikalus Sankt Peterburgo Biblijos draugijos nurodymu tvarkė Kuršo [Kurliandijos] Biblijos draugija Mintaujoje, veikusi irgi Rusijos Biblijos draugijos skyriaus teisėmis. Leidybos ir įrišimo išlaidas – atitinkamai 1066 ir 510 sidabro rublių – apmokėjo Rusijos Biblijos draugija²⁷. Žemaičių superintendente A. R. Močiulskio rūpesčiu išspausdintos Šv. Rašto knygos buvo atgabentos į Vilnių. Už atgabenimą 18 sidabro rb ir 50 kap. sumokėjo Vilniaus Biblijos draugija. Ji leidinį ir platino – pardavinėjo po 60 kap. už 1 knygą, o neturtingiesiems dalijo ir veltui²⁸.

Iš turimų duomenų negalima spręsti, ar Vilniuje veikusi protestantiškoji Biblijos draugija išleido dar kokių nors kitų knygų lietuvių kalba. Tačiau aišku, kad

religinės literatūros leidimu ir platinimu rūpinosi ne tik evangelikų liuteronų provincijų sinodai ir distriktų superintendentai²⁹. Vilniuje veikusi draugija siekė (tai buvo jos pagrindinis tikslas), kad Lietuvos protestantams nestigtų religinės literatūros. Tiek pati Biblijos draugija, tiek Naujojo Testamento 1844 m. leidimas lietuvių kalba rodo, kad protestantai norėjo įsitraukti į Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir tokie jų siekiai nebuvo tušti.

¹Biržiška V. Senųjų lietuviškų knygų istorija. Chicago, 1957. D. 2. P. 25–26.

²Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus, su didžiu dabojuimu perguldijtas, o ant Garbės Dievui Traicej szwentoj wienatijan, Lietuvos žmonėms ant iszganingos naudos iszspaustas. Mintauja: [J. F. Štefenhageno ir sūnaus sp.], 1844.

³Biržiška M. Biblijų draugijos // Lietuvos enciklopedija. K., 1935. T. 3. P. 827–829.

⁴1826 07 27(15) įsakas // Полное собрание законов Российской империи (toliau — ПСЗ). 2-ое изд. СПб., 1830. Т. 1. С. 785.

⁵Žr. 1831 03 26(14) Ministrų komiteto nutarimą // ПСЗ. 2-ое изд. СПб., 1832. Т. 6. С. 233–239.

⁶Ten pat.

⁷Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1834 m. raportas Lietuvos evangelikų reformatų sinodui // Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — МАВ). F. 40–419. Lapai nenumeruoti.

⁸Ten pat.

⁹Ten pat.

¹⁰Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1837 m. raportas Lietuvos evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 40–419. Lapai nenumeruoti.

¹¹Ten pat.

¹²K.A. Liveno 1832 01 11 (1831 12 31) raštas Lietuvos evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 40–155. L. 18.

¹³R. Daunoro 1846 07 28(16) raštas Vilniaus evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 40–419. Lapai nenumeruoti.

¹⁴Studnicki W. G. Downar Rafal // Polski słownik biograficzny. Warszawa-Kraków etc. 1939. T. 5/4. S. 354.

¹⁵Žr. 13 nuorodą.

¹⁶Navickienė A. Lietuviškų knygų leidėjai ir jų leidiniai 1795–1864 // Knygotyra 19(26). V., 1939. P. 22.

¹⁷Žr. 7 nuorodą.

¹⁸Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1838 07 14(2) raštas Lietuvos evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 40–419. Lapai nenumeruoti.

¹⁹Ten pat.

²⁰Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1842 07 13(1) raštas Vilniaus evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 40–419. Lapai nenumeruoti.

²¹Biržų parapijos tikinčiųjų 1837 07 31(19) raštas Lietuvos evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 93–196. L. 1. Toks pat 1840 06 raštas — МАВ. F. 93–196. L. 3.

²²Žr. 12 nuorodą.

²³Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1840 07 11 (06 29) raštas Lietuvos evangelikų reformatų sinodui // МАВ. F. 40–419. Lapai nenumeruoti.

²⁴Ten pat.

²⁵Ten pat.

²⁶Ten pat.

²⁷Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1845 07 26(19) raštas Vilniaus evangelikų reformatų sinodui // MAB. F. 40–419. Lapai nenumėruoti.

²⁸Biblijos draugijos Vilniaus skyriaus 1845 03 17(5) raštas Žemaičių superintendantui A. R. Močiulskiui // MAB. F.40–1023. L. 3.

²⁹Žr. 16 nuorodą.

Gauta 1994 m. lapkričio mėn.

Summary

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

FROM THE ACTIVITY OF THE PROTESTANT BIBLE SOCIETY IN LITHUANIA IN 19TH CENTURY

When Russian Bible Society (1813–1826) and its branch in Vilnius (1816–1826) was closed, the Protestant Russian Bible Society (in 1831) and its Vilnius branch (in 1832) was founded. The main trend of its activity was a dissemination of the Holy Scriptures among the protestants. The Vilnius Bible Society had great contribution to Lithuanian culture of this period, because it printed and propagated books of Bible's in Lithuanian language.